

Рецензия на докторската работа на Станимир Жасминов Първанов, СУ „Св. Климент Охридски“, Исторически факултет, Катедра Археология

Дисертацията на Станимир Жасминов Първанов, написана под ръководството на доц. Д-р Петя Георгиева и озаглавена „Керамиката от енеолитните селища в района на Варненските езера“, е под формата на обемен текст от 373 страници, към който има допълнително три тома приложения: първото (73 стр.) се занимава с класификацията на керамиката; второто (132 страници) е каталогът под формата на подробна описателна таблица с 23 страници, включваща избраните 2843 керамични съдове (цялостни или фрагментарни); накрая третото (255 страници) съдържа илюстрациите под формата на 43 фигури (карти и снимки) и 232 табла (рисушки на керамиката).

Предмет на дисертацията е изследването на керамиката от седем селища, разположени около Варненските езера, които са открити между 1921 и 1976 г.; две от тях са били обект на спасителни разкопки. Следователно документацията е трудна, тъй като нито един от тези обекти не може да бъде разкопан прецизно и документиран, за разлика от други обекти в региона. Кандидатът много внимателно разглежда цялата документация, свързана с тези обекти, от която той представя история на изследването и критичен прочит на публикациите.

По този начин кандидатът е събрал 4110 съда, 2843 от които са внимателно представени в каталога (приложение 2), докато други 1267 са „само обработени“. Общо 2617 фрагмента са украсени, включително 1816 с рисувана украса. Цялата тази керамика се съхранява в Регионалния исторически музей Варна, а кандидатът сърдечно благодари на Владимир Славчев за осигурения достъп до този материал.

Един от основните приноси на тази работа е технологично изследване на съдовете. От гледна точка на използваната глина, кандидатът разграничава минерални примеси (фин пясък, кварц, варовикови включвания и шамот) и органични примеси (с нарязана или натрошена плява). Основната използвана техника е лентестата, но е засвидетелствано и използването на плочки, както и по-рядко, използването на конусовидни калъпи, които могат да се използват за изработване както на конусовидни, така и на биконични съдове. От друга страна, няма доказателства за използването на колелото, както по-рано е предложено от Хенриета Тодорова и Веселина Начева. Повечето от съдовете са изпечени в редуccionна

среда. Могат да бъдат идентифицирани повече от двадесет нюанса на цвета. Ангоба е използвана често, но тя не винаги покрива цялата повърхност на съда.

Типологията на съдовете е много подробна. Базирана е на 1735 фрагмента от 1926 със запазено устие. Тя включва шест йерархични нива, базирани на 19 групи. От тях най-много са купите и особено паниците, които могат да бъдат разделени на 17 типа и 32 подтипа. Голямата таблица в Приложение 2 показва това в детайли. От друга страна, някои групи, като фруктиери, димари, аскоси и дрънкалки, са много по-редки, ако не и уникални. Най-накрая, там са миниатюрните съдове.

От 2617 украсени примера, 1816 са документирани и разделени на три основни групи. Първата група се състои от връзана украса, която представлява 90% от идентифицираните видове украса и може да бъде разделена на седем основни техники. Втората група се състои от релефна декорация, чрез прилепване на релефни ребра, пъпки или барботина. И накрая, третата група включва рисуванa украса, сред която са идентифицирани четири основни техники; най-разпространената от тях е рисуването с графит (което в по-общ план е много характерно за рисуваната енеолитна керамика в България и Северна Гърция).

В обобщение, това е много подробна и изчерпателна описателна работа, която изглежда напълно убедителна.

Поради липсата на стратиграфска документация за тези обекти кандидатът разчита на възможното периодизиране на култура Варна на три основни периода, изведени от некропола на Дуранкулак (подробно публикувани) и селищата при Дуранкулак (Големия остров) и Левски, все още непубликувани, но до материалите от които кандидатът е имал достъп. От тази гледна точка петте обекта с най-много артефакти могат да се считат за принадлежащи към първия период. Това са Арсенала, Девня, Езерово (най-надеждният и представителен обект), Повеляново I и Страшимирово. Въпреки че керамиката от обекти Морфлот и Повеляново принадлежи главно към последния период, не е сигурно, предвид малкия им брой, че тези селища не са били обитавани по-рано. Документацията не ни позволява да определим дали това обитаване е било непрекъснато или са включвали периоди на изоставяне на някои обекти. По същия начин е трудно е да се каже дали всички селища са били обитавани едновременно. Не е ясно и дали хронологията на керамиката е

синхронна с културната еволюция, или дали големи исторически промени са настъпили без да са отразени в типологичната еволюция на керамиката.

Въз основа на географското разположение могат да се обособят три групи обекти: селища около днешна Варна, към които принадлежи само селището Морфлот; селища около западния край на Варненското езеро и при устието на Провадийска река, с обекти Езерово, Арсенал и Страшимирово; накрая, селища при западния край на Белославското езеро и при устието на река Девня, с обекти Повеляново I, Повеляново II и Девня. Във всеки случай тези селища са достатъчно отдалечени едно от друго (от един до три километра), за да позволят съществуването на собствена земеделска територия. Обитаването изглежда е спряло в резултат на катастрофалното покачване на водите на езерото. Няма забележими типологични разлики между различните обекти от периода.

Периодът, непосредствено предшестваш култура Варна, изглежда присъства в Морфлот, но културните пластове са на около девет метра дълбочина от настоящата водна повърхност. От типологическа гледна точка изглежда, че преходът между период IV от културата Хаманджия и периодът Варна I е постепенен. Характеристиката на елементите и основните орнаментални мотиви остават доста сходни.

Типологични сравнения със съседни региони, а също и някои импорти от тях, и по-специално с обширната култура Коджадермен–Гумелница–Караново VI, дават възможност да се асоциират ранните фази на култура Варна с период II на култура КГК VI.

Най-общо обектите Морфлот, Страшимирово и Повеляново I изглеждат частично запазени, да не говорим за терена, който може да се намира под сегашната фабрика „Христо Ботев“. Първите две обаче се намират в блатиста местност, която не е много подходяща за проучване. Селищата Арсенал I, Девня и Повеляново II изглежда са били напълно унищожени. Само обектът при Езерово е подходящ за подводни разкопки.

От тази гледна точка тезата на Станимир Първанов е и много ценна „спасителна операция“ по отношение на запазената документация, създадена в трудни условия, а също и в очакване на нови разкопки, които изглеждат много необходими, особено след като някои от обектите изглеждат застрашени от индустриални строежи и градското развитие. Дисертацията хвърля светлина върху обитаването на Варненските езера по това време и отваря нови перспективи пред археологическите проучвания в региона.

Затова давам положително мнение за тази дисертация, която е написана ясно, добре илюстрирана и документирана, и се надявам, че ще бъде публикувана под една или друга форма.

Prof. Dr. Jean-Paul Demoule